

communicatemes serves as the main criteria of the differentiation of minimal syntactic units. A syntactic link is a formal means of the expression of semantic-syntactic relations which ensures the functioning of syntactic units. The ways of the distinction of secondary sentence parts in view of their differentiated structural features are: semantic questions, morphological expression; subordinate links between structural-semantic components; a possibility of synonymic substitution of some word phrases for others; the consideration of peculiarities of categorical semantics of a main word, true perception of spatial relations and a lexical meaning of a main word and subordinate ones. The determination of criteria differentiation of minimal syntactic units has to take into consideration correlations of traditional secondary sentence parts with their formal-syntactic, semantic-syntactic and communicative matches. The challenge of our further scientific search is in adding concrete linguistic material to theoretical and methodological principles of the differentiation of sentence parts.

Keywords: *part of a sentence; differentiation criteria of parts of a sentence; differentiation ways of parts of a sentence; syntactic link; semantic-syntactic relation.*

Надійшла до редакції 18.03.17

Прийнято до друку 14.04.17

УДК 811.133.1'367+811.161.2'367

ПАЛІЙ Василь Павлович,

кандидат педагогічних наук, доцент, викладач кафедри практики німецької та французької мов Рівненського державного гуманітарного університету vasilpaliy@ukr.net

ШЕВЧЕНКО Ольга Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри практики німецької та французької мов Рівненського державного гуманітарного університету

chernyakolala86@gmail.com

СИНТАКСИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ БЕЗОСОБОВИХ КОНЦЕПТІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Теорія синтаксичних концептів, що виходить з когнітивної природи синтаксичних структур, дозволяє по-новому підійти до аналізу формальної і семантичної складової українських односкладних, двоскладних, і французьких двоскладних речень – висловлювань. Знаками синтаксичних концептів, представлених в семантичному просторі мови, слід вважати структурні схеми простого речення з фіксованими відносинами між компонентами в ролі суб'єктива і предикатива. Стаття присвячена аналізу та функціям у дискурсі безособових синтаксичних концептів різноструктурних мов, з врахуванням семантико-когнітивного підходу у процесі перекладу з французької на українську мову і з української на французьку.

Ключові слова: *синтаксис, концепт, безособовий зворот, семантика, сема.*

Постановка проблеми. У роботах з когнітивної лінгвістики основну увагу приділено лексичним концептам: лексеми і словосполучення досліджують як мовні знаки, які мають конкретне наповнення. Вивчення концептів, що репрезентованих синтаксичними засобами, також знайшло відображення в цілій низці робіт, що з'явилися останніми роками (В. И. Казаріна, М. М. Булініна, Е. И. Давидова, О. А. Селеменова, З. Р. Аглеєва, С. Е. Кузьміна, И. Н. Очирова та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Знаками синтаксичних концептів, представлених в семантичному просторі мови, слід вважати структурні схеми простого речення (ССПР) з фіксованими відносинами між компонентами в ролі суб'єктива і предикатива. На думку В. Г. Гака, структурна схема речення є мовним знаком, позиційна – знаком мовлення. Французькі лінгвісти не використовують термін «структурна схема простого речення», хоча й існують терміни *schème/schéma de phrase* – (un type de phrase défini par les règles de combinaisons de ses constituants): тип речення, визначений правилами поєднання його складових елементів) (*Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*). У французькому реченні обов'язковою є присутність підмета (у тому числі формального, наприклад, безособового займенника *on* що пов'язане з тенденцією до дієслівної двокомпонентності, наприклад: «*De la fenêtre on voyait la grande pelouse que bordait une allée de gravier* [2; с.202].

В українській мові є категорія відмінка, суб'єкт речення може бути представлений не лише називним відмінком, але і різноманітними прийменниково-відмінковими і відмінковими формами (*йому весело, у нас багато часу, йому здається і т.п.*). Для визначення формальної і змістовної сторони речення дослідники української мови, після численних дискусій прийшли до згоди використовувати поняття структурної схеми речення, що відображає наявність великої кількості виразів з давальним, родовим, орудним, та місцевим відмінками. Теорія синтаксичних концептів, що виходить з когнітивної природи синтаксичних структур, дозволяє повному підійти до аналізу формальної і семантичної складової українських односкладних, двоскладних, і французьких двоскладних речень.

Мета статті – проаналізувати співвідношення безособових синтаксичних концептів різноструктурних мов на основі семантико-когнітивного підходу. У процесі перекладу з французької на українську мову і з української на французьку, варто звернути увагу на звороти із займенником *il*, на різноманітність способів перекладу на українську мову і використання широкого спектру конструкцій української мови. Що стосується синтаксичних концептів, які можуть виражатися цими зворотами, то це питання ще не стало предметом монографічного дослідження, хоча в теорії перекладу особливості змісту тієї або іншої синтаксичної структури розглядалися, але без звернення до теорії синтаксичних концептів.

Виклад основного матеріалу. Які ж синтаксичні концепти виражені конструкціями з використанням займенника *Il*? Оскільки такі звороти часто виражають суб'єктивне відношення особи, що говорить, його думку з приводу тієї чи тієї ситуації спілкування, для нас представляє інтерес співвідношення цієї структури з категорією модусу і диктуму. Поняття категорії модусу і диктуму було запропоноване Ш. Баллі. Згідно з його розумінням, експліцитна пропозиція складається з двох частин. «Одна з них буде корелянтом процесу, явища, стану – **диктум** (від латин. *dictum* – "сказане"), друга містить головну частину речення, без якої взагалі його не може бути, тобто вираження модальності, корелятивної операції, здійсненої мислячою особою. Логічним і аналітичним виразом модальності служить модальне дієслово (думати, радіти, бажати), а його суб'єктом – модальний суб'єкт; обое утворюють **модус** (від латів. *modus* – "образ, спосіб"), який доповнює диктум" [1; с. 44]. Інакше кажучи, **диктум** означає те, про що говориться в реченні (подія, ситуація, сам факт), а модус – відношення мовця (автора) до висловлювання або ж відношення описаного факту (ситуації, події) до дійсності [1; с. 60].

Французькі звороти із займенником третьої особи однини *il* вважаються безособовими. Семантична спустошеність *il*, відсутність вказівки на конкретний суб'єкт, вважається основною особливістю французької двоскладної безособової конструкції. Наприклад: «*Il régnait dans cette minuscule maison de couture une agitation*

semblable à celle de l'avenue Hoche, peut-etre encore plus fébrile» [3; с.210]. Статус цього займенника у безособовій конструкції сьогодні як і раніше представляється досить неясним, показовою є відсутність його чіткого визначення у французькому лінгвістичному словнику, в якому більше уваги приділено безособовим дієсловом і безособовим реченням, а займенник *il* згадують як *neutre*.

Використання виразу *il y a* в різних дієслівних формах детальніше, ніж в українській мові, передає темпоральне співвідношення об'єкту з моментом мовлення. У французькій мові важливішим вважається момент наявності/відсутності суб'єкта, що передається семантикою зворотів з виразом *il y a*, які обслуговують відповідний синтаксичний концепт "наявність/відсутність чого-небудь/кого-небудь". Наприклад: «*Van Allen préparait sa collection d'été et tant d'efforts, tant d'optimisme me frappèrent car je me demandais s'il y aurait encore des étés»* [3; с.210]. Структурна схема, яка обслуговує український синтаксичний концепт стану природи і довкілля, перекладають французькою мовою конструкціями із займенником *il* з ідентичним змістом: «*Il faisait encore nuit, quand nous sommes arrivés à Sallanches»* [3; с.217]. Такі синтаксичні концепти в українській і французькій мові співпадають.

Українські слова і вирази: *а якщо що-небудь, адже, тут ось що, той самий, що тут*, які підкреслюють факт наявності, перекладаються на французьку мову конструкцією *il s'agit*: «*Il peut s'agir d'un individu ayant usé d'un nom d'emprunt et de faux papiers, comme il était courant à l'époque»* [3; с.181]. Українські модальні слова і вирази в структурній схемі: *комусь потрібно щось робити* передаються за допомогою конструкцій *il s'agit de+inf.*, *il s'agit de+compl.* Схема *il s'agit* використовується також для порівнянь із словами *точно, ніби*, в перекладі українських речень з дієсловом *говорити*, для уточнення факту появи, з дієсловами розумової діяльності. Вибір цієї структури, в основному, зумовлений необхідністю вказати на виникнення в часі *чогось/будь-кого*, що пояснюється наявністю у французькій мові відповідного синтаксичного концепту.

Українські синтаксичні концепти буття об'єкту, які позначають модальний стан (*кому необхідно що робити*), стан природи і довкілля, ознаки об'єкту (*хто/що, є яким*), передаються конструкціями *il existe, il commence/recommence* (*починає бути*), *il devient* (*стає*), *il en va ainsi, il se trouve, il reste, il advient*. Українські слова і вирази *досить, варто, було варто, досить було, треба було, тільки, тільки трохи, трохи*, можна перекласти *il suffit* (*il suffisait, il a suffi, (il avait suffi), il suffit de (que)*). Український синтаксичний концепт відсутності об'єкта перекладають французькою мовою зворотом *il manque*. Вживання негативних часток *ne pas* роблять структуру ствердною, підкреслюючи наявність об'єкту або факту дійсності. Проте, французького синтаксичного концепту відсутності, як в українській мові, ми не знаходимо. Заперечення у французькій мові передають негативні лексичні частки. Вся різноманітність українських лексичних одиниць, які належать до складу структурної схеми, що представляє синтаксичний концепт відсутності об'єкта, передається однією французькою конструкцією *il manque*. У французькій мові вживання зворотів *il existe, il commence/recommence, il devient, il en va ainsi, il se trouve, il arrive, il reste, il advient, il suffit, il manque* обумовлюється синтаксичним концептом модусу буття. Наприклад: «*Il arrivait qu'au Coeur de la soirée, on éteignit brusquement la lumière de la salle de séjour, ou qu'un couple s'isolait dans une chambre»* [3; с.226]; «*Pourtant, il nous arrivait de descendre au village»* [3; с. 221]. Значення *комусь можна/не можна щось робити* (*заборонено/забороняється, дозволено/дозволяється*) перекладається еквівалентним французьким виразом *il est + part. passé + de + Infinitif*.

У французькій мові такий зворот застосовують для позначення синтаксичного концепта модус заборони/дозволу. Висловлювання особи, що посилається на чийсь думку або погляд, передає інформацію з чужих слів: *написали, повідомлялося, обумовлено,*

відомо, вирішено, сказано, зрозуміло, говориться, прийнято, відомо, виявилось, тобто і т. п., перекладається французьким виразом *il est +part. Passé+ que (de)* з дієсловами мовно-ментальної діяльності для передачі синтаксичного концепту джерела повідомлення.

Для перекладу українських структурних модальних схем з лексемами *треба, потрібно, знадобиться, знадобилося, не слід, доводиться, потрібно було* і т. п. використовують зворот *il faut*. Українське *потрібно* з неозначеною формою дієслова можна перекласти за допомогою звороту *il faut+inf.*, для українських інфінітивних речень, що представляють мовну реалізацію структурної схеми модального стану (*комусь треба щось робити*). Безособовий зворот *il faut* застосовують також для перекладу українських модальних дієслів, для уточнення значень абстрактних іменників, при вираженні обов'язковості та терміновості виконання дії, для перекладу слів *втім, адже, таки, отже, порядний (пристойний, належний)*. Разом з *il faut* для перекладу структурних схем українського синтаксичного концепту модального стану з семою *здається* використовуються *il semble, il paraît (il apparaît, il transparait)*; (*комусь здається/представляється що, комусь уявляється що*). У французькій мові сема невпевненості також інтерпретується за допомогою звороту *il semble*: «*Il semblait qu'il vécut d'expédients, d'achats et de reventes de pneus et de pièces détachés, car lui aussi téléphonait à Paris du chalet, et je l'entendais toujours appeler un mystérieux «Garage de la Comète»*» [3; с. 227]. Український варіант вираження модальності невпевненості *неначе, як би, якимось, по-моєму, здавалося, подумалося, думаю, знаходимо* в прикладі з твору письменника С. Жадана: «*Волосся мала теж чорне, шкіру тьмяну, і здавалося, що ось-ось розчиниться серед ночі*» [4].

В українській мові суб'єктивне припущення проілюструємо на прикладі автора Л. Дереша: «*Дзвінка походила з ідеальної української сім'ї, сім'ї настільки ідеально-української, що вона могла бути хіба що вигаданою Юрком Винничуком*» [5]. Українські структурні схеми з дієсловами *здається, виявляється, виявилось*, передаються французькими виразами *il paraît, il apparaît*, де в значенні дієслова актуалізована сема невпевненості, несподіванки. Таку сему несподіванки знаходимо у творі Л.Дереша «Поклоніння ящірці»: «*Якщо розібратись як слід і копнути глибше, виключити зі системи всі зайві чинники, виявиться, що причиною наших бід стали джинси «Levi's»*»[6]. Вибір мовцем конструкції *il se peut/il peut* та її варіантів також обумовлений синтаксичним концептом конкретної суб'єктивної оцінки. Для українських виразів з семою *можливості/неможливості* зазвичай використовується французька схема *il est possible/impossible*. Вживання структури *il peut/il se peut* з цією метою є нетиповим, оскільки вираз *Il peut (se peut)* служить, в основному, для перекладу звороту *може бути/ буває що*.

Отже, цілі серії українських модальних слів передають конструкції *il faut, il semble, il paraît, il peut(se peut), il doit*, що яскраво свідчить про відсутність в українській мові структурної схеми для передавання синтаксичного концепту модусу конкретної суб'єктивної оцінки. В такому разі в українській мові вживають прислівник *ніби*:

«... До міського руху ми не звикли,
А хлопчина рветься, як метелиця,
Ніби поле перед нами стелиться,
Ніби зникли авта й мотоцикли...» [7].

Це виражається в деякій уявній хаотичності співвідношень мовних засобів оригіналу і перекладу. Мовець або перекладач досить часто пропонує не переклад (що в деяких випадках і неможливо), а свою інтерпретацію тексту, підбираючи, з огляду на синтаксичний концепт модусу, найбільш прийнятні слова і вирази, використовуючи лексико-граматичні засоби мови перекладу. Вступні і модально-предикативні слова *може, можливо, неможливо, не можна*; питальні частки *невже*;

особисті форми дієслова *могти*: (*можу, можуть, могли*), іменники *неможливість, можливість*, імпліцитно можна передати французьким зворотом *il est possible*. Для перекладу українських зворотів з модальною семою «*очевидність*» використовуються відповідні французькі конструкції: *легко – il est facile; важко – il est difficile; зрозуміло, звичайно, очевидно – il est évident; видно, мабуть, очевидно – il est clair* і тому подібне. Наведемо приклад з роману С. Жадана, який ілюструє відповідну безособову сему: «*Зрозуміло було, що надовго їх не вистачить...*» [8].

Висновки. Отже, інтерпретація безособових виразів у французькій та українській мовах з вираженням модальних значень буття, відсутності, припущення, сумніву ґрунтується на конкретних синтаксичних концептах модусу. Слід зауважити, що деякі аспекти модусу не знаходять повного та адекватного відображення в українській мові, зокрема констатуємо відсутність синтаксичного концепту модусу конкретної суб'єктивної оцінки. В таких випадках користувач української мови має можливість застосувати лексико-граматичні варіанти, багатство яких є невичерпним.

Список використаної літератури

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М.:Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
2. Булынина М. М. Вербализация синтаксического концепта «Инобытие объекта» в русском языке / М. М. Булынина // Филология и культура. Материалы VI Международной научной конференции. Тамбов: Изд-во ТГУ им. Державина, 2011. – С. 422–425.
3. Modiano Patrick, Rue des Boutiques Obscures, Gallimard, 2014. – 250 p.
4. Жадан С. В. Месопотамія / С. В. Жадан // www.rulit.me/books/mesopotamiya-read-343728-5.html
5. Дереш Л. Поклоніння ящірці / Л. Дереш // www.rulit.me/books/pokloninnya-yashchirci-read-137267-2.html
6. Дереш Л. Поклоніння ящірці / Л. Дереш // www.rulit.me/books/pokloninnya-yashchirci-read-137267-1.html
7. Теліга О. Радість / О. Теліга // www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5508
8. Жадан С. В. Месопотамія / С. В. Жадан // www.rulit.me/books/mesopotamiya-read-343728-3.html

References

1. Bally, Sh. (1955). *General Linguistics and French Language Questions*. Moscow : Publishing foreign lit. (in Russ.)
2. Bulynina, M. M (2011). *Verbalization of the syntactic concept "Other object of an object" in Russian*. Moscow : Philology and Culture. Materials of the VI International Scientific Conference. Publishing TSU named after Derzhavin.
3. Modiano, P.(2014). Rue des Boutiques Obscures. Gallimard (in Fr.)
4. Zhadan, S. V. Mesopotamy. Retrieved from www.rulit.me/books/mesopotamiya-read-343728-5.html
5. Deresh, L. *Worship of the Lizard*. Retrieved from www.rulit.me/books/pokloninnya-yashchirci-read-137267-2.html
6. Deresh, L. *Worship of the Lizard*. Retrieved from www.rulit.me/books/pokloninnya-yashchirci-read-137267-1.html
7. Teliga, O. Joy. Retrieved from www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5508
9. Zhadan, S. V. *Mesopotamy*. Retrieved from www.rulit.me/books/mesopotamiya-read-343728-3.html

PALII Vasyly Pavlovich,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Practice of German and French Languages

Rivne State University for Humanities

e-mail:vasilpaliy@ukr.net

SHEVCHENKO Olga Vladimirovna,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Lecturer at the Department of Practice of German and French languages

Rivne State University for Humanities

e-mail:chernyakolala86@gmail.com

SYNTAXIC EXPRESSION OF IMPERSONAL CONCEPTS IN FRENCH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Abstract. Introduction. Impersonal concepts tries to make a linguistic cultural and semantic analysis of phraseological units of the two languages. Signs of syntactic concepts presented in the

semantic space of speech should be considered structural schemes of simple sentence with fixed relations between components in the role of the subject and predicate

The purpose of the article is devoted to the analysis of the semantic-cognitive approach to the consideration of constructions for the determination of the ratio of impersonal syntactic concepts of different-language languages. In the process of translating from French into Ukrainian and from Ukrainian to French, we could not but pay attention to the back of the pronoun **il**, the variety of ways to translate into Ukrainian, and the use of translation of a wide range of Ukrainian language constructs.

Methods. Structural, analytical, comparative, componental.

Results. Semantics determined by means of comparison of stereotypical cultural realities of the languages under study clearly reflects the historic development and perception of the Ukrainian and French nations. The research also shows a certain degree of linguistic cultural closeness of the Ukrainian and French languages. In the paper the most obvious cultural connotations for each classified field are specified.

Originality. The theory of syntactic concepts, derived from the cognitive nature of syntactic structures, allows a new approach to the analysis of the formal and semantic component of Ukrainian monosyllabic, bi-complex, and French two-component sentences – statements.

Conclusion. Thus, whole series of Ukrainian modal words are conveyed by constructions *il faut, il semble, il paraît, il peut (se peut), il doit*, which clearly testifies to the absence of a structural scheme in the Ukrainian language for the transfer of the syntactic concept to the modus of a particular subjective evaluation. This is manifested in some apparent chaotic relations of the linguistic means of the original and translation.

Key words: semantic analysis; phraseology; speech; modal words; impersonal constructions; linguistics; translation.

Надійшла до редакції 4.04.2017

Прийнято до друку 14.04.17

УДК 811.161.2'367

ДОНІК Ольга Михайлівна,
аспірант кафедри українського мовознавства і
прикладної лінгвістики Черкаського
національного університету імені Богдана
Хмельницького
e-mail: kvitkao@ukr.net

ФОРМАЛЬНО-СИНТАКСИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ ПОРІВНЯЛЬНИХ РЕЧЕНЬ (на матеріалі творів М. Коцюбинського)

Статтю присвячено дослідженню формально-синтаксичної організації складнопідрядних порівняльних речень на матеріалі творів М. Коцюбинського. Речення репрезентоване як багатовимірний одиниця, що являє собою формально-синтаксичну, семантико-синтаксичну та комунікативну єдність. Визначено підходи до розуміння сутності складнопідрядних порівняльних речень, їхнього місця і статусу в системі складних речень української мови. Обґрунтовано доцільність аналізу складнопідрядних порівняльних речень у річищі багатоаспектного підходу до речення як до багатовимірної синтаксичної одиниці. Комплексно досліджено формально-синтаксичні особливості складнопідрядних порівняльних речень, описано їхні диференційні ознаки. Диференційовано синтаксичні моделі підрядних порівняльних частин: повні, неповні та ускладнені. Виокремлено структурні типи неповних підрядних порівняльних частин: із підметом та другорядними членами речення, що стосуються відсутнього присудка; із другорядними членами речення (без підмета і без